Він прийде сьогодні…

Ах, пощо він приходить? Краще б не приходив!..

Але мушу признатися, що приносить із собою велику й неординарну мисль.

Перед очима проходить усе, що сталося. Немов учора…

Варшава… Конспіративні сходини… Товариш М., "технік", готує бомбу. Каже, що буде "як цукерок".

— Лише, панно моя золота, пам'ятайте три речі: обережність, обережність і обережність. Як будете це пам'ятати, усе буде добре.

І той день… У серці так холодно, й порожньо, і широко-широко… Вміщається туди увесь світ, — лише тиранам нема там місця.

Стою… Коло грудей холод металевої кулі, а в мозку — молитва…

"О краю мій рідний! На вівтар свободи твоєї несли свої благородні серця наші повстанці. Криваві шляхи полисали окованими ногами вздовж Сибіру, степів Оренбурзьких і берегів далекого Північного моря. Поставили пам'ятники собі нерукотворні, создали тобі, о краю рідний, славу вічного революціонера, піонера свобідної мислі, жертволюбця. Так, так!.. Не переводяться в тобі Аертволюбці, й доки ти в кайданах, доки топче тебе ногою завойовник, доки ти раб на своїй землі, не переведеться дух повстанчий! Ми все вставатимемо!.. І масами, й одиницями!.. Боротимемося за волю! За наш свобідний, рідний край!"

І мислі ці додавали відваги, робилося тепло від них, і тісніше притулявся до грудей холодний метал бомби. Радісно було йти на смерть, — аби лиш життя за життя.

"Обіймемося з тобою, тиране! Поцілую я тебе смертельним поцілунком, обплутаю, як медуза, і полетимо разом у безодню. А з столиці королівства в усі краї понесеться звістка: "Вмер тиран!.."

І з криком цим: "Вмер тиран!" — кинула бомбу…

Але не вмер тиран. Хистка була дівоча рука. Тиран зостався жити, зосталася Жити й вона.

Стидно їй було дивитися в вічі товаришам, коли вони увозили її за кордон.

— Ті каю, нічого не зробивши… Соромно мені…

Товариші заспокоювали, казали, що таке з усяким може трапитись, що вона доказала свою відвагу і т. ін.

От Краків. Яка-небудь година-дві їзди з Варшави — і мов у другий світ попадаєш. Рідна мова всюди, ніхто не тягне тебе в участок за рідне слово, ніхто тебе не переслідує за те, що ти поляк.

Зі слізьми на очах прислухувалася до співучої краківської вимови.

— Pol kurnika-a-a![34] — мов виспівує хлопчик, граючися.

Мар'яцька вежа… Сукенниці… Вавель, вічний Вавель — усе це своє, зв'язане з кожним нервом, вкраплене в саму душу.

О Польщо, Польщо! Коли ж ти вся будеш свобідною?

Але живий тиран хотів показати, що він живий. Простягав з-за кордону пальці й шукав ними, як спрут. Російське правительство вимагало видачі.

Та над тим можна було сміятися. Всесильні там, у себе, тирани, показалося, не мали сили за маленькою смужечкою, що називалася кордон.

Ради офіціальності, "державної приличності", відбувся суд. Скоріше — комедія судова. Або, ліпше сказати, афіша. Викинули її тільки на те, щоб іще раз написати на ній великими літерами прокляття самодержавному режимові, ще раз крикнути на ввесь світ: "Смерть тиранам!.."

І суд обернувся в тріумф. Виновницю замаху вітали, як героїню народну, оплесками, й стрічали, й проводили, цвітами всипали дорогу. А коли красномовний адвокат ефектовно викрикнув: "Хто повстає проти ворога свого народу, той не убійник, а герой!", — зал затремтів від оплесків, а суд одноголосно виніс оправдуючий вирок.

Її понесли на руках. Вона всміхалася, але не тішилася. В душі скорботно нило почуття: "Це все незаслужене, але мушу приймати... Зрештою, ознака свободи від тиранів, покажчик того, що є ще місце, де вільно звучить польське слово і де не мають влади тирани..."

А скоро після того в далекім, незнайомім Львові розітнувся вистріл, — молодий студент убив поляка-тирана.

їй самій не було часу подумати о тім випадку, але довкола все гуло одностайним гудінням. Як? Українці? Ті, що нам усім зобов'язані? Що не мають у Росії й сотої долі тих свобід, що ми їм тут дали? О, це гайдамацька кров, — не можуть без свяченого. Віковічні різуни й розбійники. А того молодого Ґонту треба укарати так само, як і старого. Шибениця — занадто мала кара.

Це й багато ще такого подібного звучало на всіх перехрестях, в усіх кав'ярнях, театрах, публічних і приватних зібраннях. Але вона, сама вона все ще не могла здати собі з того справи і, не знаючи, як віднестися, ніяк не відносилася. З одного боку, не хотілося думати, що Польща, ота рідна, свята великомучениця Польща, може плодити тиранів, що з одного кореня можуть вирости й повстанці, і польські Скалони. А з другого… якось занадто разило, коли в одній і тій же газеті читався плач з Познані й королівства, — і тут же глибокою ненавистю пересякнені тиради на українців, вимагання шибениці для того хлопця-терориста.

І от прийшов він. Хто він такий, — вона й досі не знає. Певно, українець, а може… а може, й поляк… Знає тільки, що він вивернув їй усю душу.

Вперше він прийшов до неї пізно ввечері. Здивувалася, трішки навіть перелякалася.

— Що панові треба?

Він не відповів нічого й мовчки сів. Очі вп'ялив їй в лице. Але й вона відзискала певність і дивилася незнайомому просто в вічі. "У мене сумління чисте, і я кожному можу дивитися в очі", — говорив її погляд.

Але згодом почула, що її мов бере щось, мов щось нахиляє. Тягло спустити очі перед цим горящим сталевим поглядом, і вона тільки зусиллям волі витримувала.

— Панна читала газети?

— Читала.

— А панна читала процес того молодого студента, що вбив тирана у Львові? А панна читала, як кричали: "Повісь, повісь його! Кров його на

нас і на дітях наших"?! А панна читала, як били в честь Польщі українські штаби, як кинули посуд з чорнилом у вікно української книгарні, як саджали до тюрми за похвалювання вчинку, як конфіскували газети за цитати з Міцкевича? Читала? Читала? Читала? І читала панна, нарешті, як конфісковано було газету за порівняння того вчинку з твоїм?

— Я те все читала, але...

— І не заливало тобі краскою лице? І не хотілося тобі кричати? І дух протесту не пірвав тебе до чину? Чому ж там, у Варшаві, ти могла відчувати тиранство тиранів, а тут — ні? Чи кордон нівелює? Чому ж ти там могла встати за пригноблених, а тут смиренно вичитуєш в газеті ганьбу, найбільший сором свого рідного краю — і мовчиш?

— Що ж мені робити?

— Протестуй! — крикнув несамовито.

— Проти чого? Тут же нема тиранів. Тут свобода... конституція... Пан хіба не чув, що говорили на моїм суді?

— Та-ак? Тут нема тиранів? Тиранами можуть бути тільки росіяни й німці? Поляк же, навіть тиран, називатися так не може? То як же? "Stanczyk"? "Narodowy demokrata"[35]? Чи як же, як угодно панні його назвати?.. Ні!.. Тиран мусить називатися тираном і тиранство — тиранством у всій вселенній і в усі віки. Суть поняття однакова для всіх народів і для всіх епох. І тиран є тираном, чи він руський, чи німець, чи поляк. Не лицемір!..

— Але ж поляк не може бути тираном!

— Не може? Навіть не може!.. Це досконально!.. Польща — matka boska, мадонна вічно прекрасна, скорботна, в терновім вінку, зі сльозами

на очах! Але зайди ззаду і побачиш, як твоя мадонна тримає канчуки на українського холопа й підморгує австрійському жандареві, щоб скоріше підбігав з багнетом. Поглянь на руки своєї мадонни і побачиш, що вони в крові. Подивися під ноги їй, і жах тебе пройме, бо трупи топчуть ті святі ноги. Для здобуття одного мандату польського до австрійського парламенту ріжуть українських мужиків по селах; для підтримання шляхетської влади віддають увесь край на економічну поталу чужому племені; для зміцнення stanu posiadania[36] витискують українських Drzymai з їх рідної, кров'ю поєної землі[37], а на їх місце спроваджують мазурів z Podhala[38]. О, це все не тиранство!.. І той, хто це робить, не тиран. То Скалон тиран!.. Але Скалона посадив у Варшаві ворог, завойовник, самодержавний тиран мільйонів, проти волі свого народу; а наш тиран, намісник польський, сидів на своєму престолі з рамени партії, в конституційній державі. Скалона використовував адміністраційний апарат, а галицький намісник сам використовував адміністраційний апарат австрійський. Не правительство накидало нам ставленика, а партія висувала кандидатуру — тобто й ти, і я, і всі ми винні, що так сталося. Бо правительства тримаються гармати, а партії — живими соками народу. Відібрати силу правительства — це значить зробити революцію, а відібрати силу партії — це значить тільки не дати в організацію потрібних для її життя соків. І коли ми серед себе маємо таку партію, що дає тиранів, то це значить, ми самі такі, бо ми дозволяємо!

Він устав і розмахував руками, а його пелерина маяла, мов широчезні крила гігантського птаха.

— Скалон… Скалон виступав проти своїх ворогів, а ми виступаємо проти братнього народу, з яким живемо на одній землі 800 літ. Чи це ж не найгірше тиранство? О, ганьба, віковічна ганьба!..

Закривав лице руками в невиразимій тузі.

— Ні!.. Ми мусимо очистити ім'я своє! Щоби справді воно було незаплямлене. Щоб наша matka polska була не брехухою сценічною, а

справжньою мадонною. Тоді лиш ми знімемо з неї вінець терновий. Коли вона розкує ті кайдани, що сама понакладала, упадуть кайдани й з неї самої. Як перестане вона цькувати жандарів на слабшого, не буде й сама травленою від сильніших. Як дасть свободу, здобуде її й сама.

І це говорилося так, як ніколи ще вона не чула в людській мові. То було щось страшне. Ішла на свій бойовий пост, стояла з бомбою і не боялася так, як тепер, наодинці з цією людиною великої любові…

Все велике — страшне. І велике море, і великі гори, і велика ненависть, і велика любов.

Коли він пішов, упала на ліжко й лежала, як камінь. А коли встала — не пізнавали її товариші.

— Що з вами? Хворі? Скучаєте ло тюрмі? Жаль Скалона, що він не в царстві тіней?

Вона відмовчувалася, бо в душі ворушилася дика мисль: "Ви — тирани!.. Ми — тирани!.. Росіяни борються за свободу всіх, а ми — лише за свою свободу. А там, де її дістаємо, — стаємо тиранами".

Ці думки були страшні й пекли гірше вогню.

За кілька день він, той незнайомий, прийшов знову. І вона знала, що він прийде. Мовчки відчинила йому двері, мовчки він увійшов, мовчки сів.

Сиділи… На вежі Мар'яцькій тоскно прозвучав гейнал[39],— і століття дихнули в тих звуках, і пронеслися, й упали у вічність — Ми були вірні собі,— почав він замогильним якимсь голосом. — До кінця витримали і… приговорили того студента до кари смерті через повішення… Я думав… я все ще сподівався, що добрий геній мого народу прокинеться, скаже своє слово добра й правди, — і от…

Нараз скочив.

— Ти!.. Ти, героїне польська! Чому ж ти не протестуєш проти своїх лаврів? Чому ж ти не кинеш своєї свободи в лице тим, хто тобі її дав ціною шибениці для твого брата? Чому ти не йдеш на площу й не кричиш: "Гей ви, земляки мої! Як це так, що за один і той же вчинок ви ставите одного на п'єдестал, а другого — тягнете на шибеницю? Як так, що ви маєте дві логіки, дві правди, два лиця? Покажіть же мені, яка ваша правда, яке ваше лице правдиве? Чи, може, обоє — брехливі?.."

Вона вся тремтіла. А він, як невмолимий Бог, кидав у неї свої перу ни й досягав самої глибини душі.

— Ти будеш жити, вчитися, балакати з приятелями, ходити до театру, а він, твій товариш, твій співпрацівник, твій супутник на шляху увільнення, — буде повішений… Розкошуй же! Тішся зі свого тріумфу! Живи свобідна в свобідній землі, серед свобідного, вдячного народу! Брешіть одне одному й оправдуйте одне одного. Народ — тебе, а ти — його. Але знай що хоч би ти вбила десять Скалонів, твій народ не перестане бути народом тиранів, доки сили тобі подібних не обернуться на лікування власних язв. Бо тиранія — то хвороба. Ви хочете лікувати від неї російський уряд, а самі болієте на неї хронічно.

— Що ж робити мені?.. — крикнула вона й заломила руки. Вже похитнулася її віра, заплямилася біла сукня Матері, і з-під намазаної на мадонну маски виглядало обличчя язикатої, брехливої лицемірки.

А він подивився й коротко сказав:

— Коли ти сама не знаєш, що робити, я тобі скажу. Але не зараз. Побачимо, що з ним зроблять.

Ніколи не чекала вона так газет, як з того дня. Навіть тоді, як читала про себе.

Засуд пішов на конфірмацію цісаря — тепер уже був не в польських руках.

Газетярські авгури ворожили на тельбухах, чи затвердить цісар приговір, чи ні? Якщо затвердить, — значить, ми ще сильні, значить, надовго ще за нами право гніту. Коли ж не затвердить, — значить, щось не так у державній машині, треба підмазувати, треба довідуватися, звідки вітер віє, і запобігати, й запобігати, й запобігати.

Цісар приговору не затвердив, кару смерті замінено двадцятьма літами в'язниці.

У той же день він прийшов.

— Двадцять літ в'язниці… Це значить — увійде він до неї молодим хлопцем, а вийде — зламаним сорокалітнім дідом. А ти за той час вийдеш заміж за російського екстерориста і в Кракові або в Женеві наплодиш малих терорищат.

— Чого ж ти нарешті хочеш від мене? — злобно затискуючи кулаки, спитала вона.

Довго дивився він на неї. Тепер вона витримувала погляд.

Роздільно, твердо, мов виковуючи кожне слово, він сказав нарешті:

— Піди… і зроби… те, що зробив він!

Вона зблідла.

— Як?.. Ти хочеш, щоб я… я?., полька?..

— Власне тому, що ти — полька. І власне тому, що це ти. Я б охоче зробив те сам, але в моїх руках цей чин був би ніщо, а в твоїх — о!.. В твоїх він може повернути нашу історію, може відбитися в національній психології, переставити уклад польського життя, змести зі світу одні партії й возвести на їх місце другі. О, ти не розумієш, ти сама не розумієш, яка сила знаходиться тепер у твоїх руках!.. Твій чин там, у Варшаві, то була забавка дитини в порівнянню з цим чином. Я не знаю в історії другого такого прикладу, коли б стільки ниток зіходилося в одних руках, і то жіночих. І хоч би я мав гинути, а я змушу, змушу тебе до того чину! Чуєш? Змушу!.. Бо я — подорожній. У великій пустині я знаходжу поклади дорогоцінних металів, котрі можуть збагатити всю націю.

Вона стояла без руху. Все це було вище од неї. Маленька лампа скупо освітлювала кімнатку, зі стін дивилися сліди тріумфів: сухі вінки, ленти якісь. Зовсім як у артистки провГінціального театру.

А він, тиран, бігав по хаті. Піймав погляд дівчини.

— Ага! На знаки свого геройства дивишся? По-твоєму, то було геройство? По-моєму — ні. Зрештою, все одно. А тільки жертва все була більшою геройства, бо геройство завжди гордить душу, а жертва — ні. Героїв чтять, навіть липових, а тих, що жертвують, можуть і оплювати. І я кличу тебе до жертви оце. І ти мусиш її принести! Мусиш!.. І принесеш!.. Принесеш!..

І він метався перед нею. Сухий, довгий. Метал голосу замінився скаргою, зазвучали сльози.

— Скажи, що принесеш. Скажи, що дійсно jeszcze Polska nie zginela… [40] Скажи, що ще існують поляки і не вмерли ще серед них великі, благородні діла…

Він і сам був без міри схвильований, цей проклятий демон, і вибіг з хати, зоставивши по собі море почувань у душі. І боротьбу, і вагання, і

свідомість свого дрібненького "геройства без жертви". Уже сама себе ненавиділа.

Стояла ніби на якомусь п'єдесталі, а він прийшов, стяг декорацію, і показалося, що то була помийниця.

— Геройство вмерло… Часи героїв минули, і героїчне осмішилося. Один лише зостався ще героїчний вчинок на світі, і я мушу його вчинити або… або перестати жити.

А потім щось рвалося й кричало в душі: "Схаменися! Що робиш?" — і ще рішучіша відповідь звучала: "Не можу інакше… не можу…"

Омерзився їй увесь світ, не могла дивитися на людські обличчя. Прірва якась розверзлася під ногами й відділила від усіх, таких рідних досі, земляків. Сідала їсти, але шматок не ліз у горло, бо пригадувалося, як той сидить у станіславській тюрмі й покутує за неї. Снився… і говорив, лагідно усміхаючися: "Як то добре бути дитиною привілейованої нації. І лише мої брати ніде не упривілейовані на цілім світі, і тому я буду сидіти двадцять літ".

— І я з тобою! — кричала ві сні. А коли прокидалася рано, на столі все бачила букет прекрасних квітів: якийсь почитатель присилав щодня. І ці квіти, що так радували її ще так недавно, кололи й щеміли тепер у саме серце.

— Все мені, все мені… А йому арештантської galopzupy[41] й раз на місяць побачення з матір'ю…

Слухала й ходила, мов присуджена до смерті. Приятелі затривожилися, прислали лікаря, але вона не схотіла з ним говорити, а одного дня нараз щезла з Кракова.

У великій почекальні намісництва у Львові, як завжди, багато петентів. Коли вона сказала своє прізвище, вартовий урядовець з цікавістю оглянув її всю. Він був галицький поляк від шсот літ, і тому всякі поняття про який збройний протест були для нього чужими, отже й дивився він на цю дівчину, як дивився б на царівну Нумітара-Хатаба, що через шість з половиною тисяч літ устала з гробниці.

— Ви?.. Та сама?! — з глупою наївністю спитав він.

Вона тільки болісно посміхнулася. Урядовець був і задоволений, і трохи розчарований. Оця героїня здалася йому занадто… звичайною. Ані звізди на лобі немає, ані рогів на потилиці.

Намісник, учувши прізвище, звелів покликати поза чергою.

— А-а, дорога землячко!.. — і стискав руки, мов давній приятельці.— Дуже радий бачити панну. Сподіваюся, що привітаєте мене трохи інакше, ніж мого варшавського колегу, хе-хе-хе!..

І сміявся, і знов тряс руки їй, і тоді тільки помітив у руці у неї револьвер.

Зразу зблід… губи затремтіли.

— Пощо то?., пощо то?.. — безсило питався.

І зі стогоном підняла бравнінг, майже не цілячись, вистрілила… Намісник упав…

Увесь край стрепенувся. Коли б вулкан вибух на Стрийськім[42] передмістю, він не зробив би більшого ефекту. Не знали, що думати, як орієнтуватися. Навіть віковічна причина всіх причин — "пруське маркі" — тут не притулялася[43] Затріщали було знов українські шиби, побито

кількох гімназисток за українську мову на вулицях; але вістка, що то — полька, не дозволила виливатися енергії і в той бік. Повна констернація.

Нарешті знайшлася одна догадлива голова, сказала одне тільки слово, і ввесь край з полекшою зітхнув.

— Божевільна...

— Ну, само собою!.. І як це ми раніше...

— Преці інакше то була би річ не до увірення.

— Тріумфи закрутили їй голову, ну, і...

Професор хірургії Львівського університету написав трактат: "Незвичайні форми божевілля", де в передмові говорив: "Хоч я і хірург, але в потребі народовій, коли б мені сказано й когутом співати на вежі кафедральній, я співав би".

Ні в однім році, цифра якого кінчалася на 00, не чекали люди світокінця з такою нетерпеливістю, як тепер суду. Місячні абонементи газет зросли до надзвичайних розмірів. "Wiek — Nowy"[44] обіцяв, що буде виходити сім раз денно, і кожний раз давати в премію мадагаскарський або полінезійський льос[45] А злочинницю тим часом муштрували в психіатричній лікарні. Найзнаменитіші психіатри wyrobu krajowego[46] по десять разів вивертали онучу свого знання — і все ж ніяк не могли знайти жодних ознак божевілля, хоч би й тимчасового. Нарешті взялися до іншої тактики й почали благати, заклинати іменем усіх королів польських, до Сенкевича включно, аби сама дала хоч які-небудь, хоч маленькі ознаки божевілля.

— Ви ж убиваєте нас в опінії Європи! Ми ж тратимо симпатії всього цивілізованого світу, — говорив один психіатр.

— Може, ви думаєте, що вам після того погано буде житися? То присягаємо вам, на що хочете, що урядимо вам помешкання, як цариці; будете жити, як самі тільки схочете, — казав другий.

— Зрештою, ми вам дамо змогу втекти й ручимо, що не будемо доганяти, — казав третій.

Але все було даремне, вона не згоджувалася.

Нарешті прийшов і день суду.

Білети на зал продавалися по казкових цінах. Кореспондента "Діла" побили смертельно в брамі, і кореспондента "Sfowa Polskiego"[47] зустріли криками "vivat!". Чотири прилеглих вулиці були запруджені людьми, а в самому залі творилося щось надзвичайне. Шість дам зомліло, їх виносили дуже услужні кавалери, які насамперед обревізували ридикюлі на предмет знайдення там білету вступу для своїх знайомих, що стояли на вулиці. Але ж бо й зомлілі дами були не в тім'я биті й поховали перед зомлінням вступні свої картки хлопським звичаєм — за панчохи.

Суд іде!

Сіли. Служба поліційна добивається тишини. Нарешті наступає й тиша.

Генералія. Акт обжалування, польським звичаєм, у белетристичній формі. Тут були й ефектовні епітети, і мальовниче описання самого акту, положене згодом на вірші Каспровичем[48]; але — на диво — показалося згодом, що цей акт був простим переписанням попереднього, аналогічного. Переписувач до такої міри захопився, що подекуди зоставив навіть слова, які аж ніяк не могли стосуватися до особи жіночого пола. Наприклад, "i kiedy ten Jotr, tak uprzejmie przyjqty

przez nieodzafowanej pamiqci wielkiego niebozczyka"[49]. У поспіху ніхто не добачив таких фраз, і вони потім голосно були відчитані на суді.

Суд ішов. Пописувалися свідки, почуваючи надзвичайну втіху й з того, що от вони виступають перед такою широкою публікою, і з того, що вони ось які важні особи. Тому кожний свідок говорив якомога довше. А що перед ТИМ робив проби й сам перед дзеркалом і проходив своє свідчення з паном президентом суду, то промови панів свідків набирали красиво закінчених форм і чарували вухо. Стенографістки під час усієї процедури малювали коників на папері, бо зарані поволеньки собі все приготовили.

Промова прокуратора була верхом ораторської штуки. Підіймався до пафосу — і навшпиньки; в найбільше ефектовних місцях хапав себе за волосся, хоча від Бісмарка відрізнявся тільки тим, що мав не три, а чотири волосини. Казав, що Лукені[50] — то святий в порівнянню з цією нечуваною злодійкою.

— І то полька!.. Полька, о-о-о!.. Нехай би те зробив гайдамака, що в крові вже носить замилування до різництва й постачає різників бидла для цілого світу, бо то ж нація, не здатна до культури, не здатна остільки, що навіть така досвідчена в культуртрегерстві суспільність, як польська, не змогла нічого вдіяти за півтисячки літ. Прошу тільки почислити всі ті благодіяння, які спливли на русинів з рамени польського за цей час, то матимемо цифри впрост не до увірення. Я почну хоч би з часів Казимира Великого...

І прокуратор, забувши властиву тему, більше години говорив на тему, найлюбимішу для всіх галицьких прокураторі в-поляків, аж нарешті презес післав з возним йому записочку. Тоді прокуратор схаменувся й перевів розмову.

— Так от, кажу, нехай би те зробив представник отої злодійсько-різунської суспільності,— те було б зрозуміле. Те було б простиме, коли

хочете. Навіть бажане... я неправильно висловився. Але це зробила полька. Полька, о-о-о!.. — І тряс пульпітром.

Адвокат "з призначення" говорив коротко, збувши свою промову десятьма словами, "в пам'ять минулих заслуг" просив зменшити кару хоч наполовину, тобто повісити на вдвоє коротшім стричку. Нарешті останнє слово обжалуваної. Зал притих, що аж муху би чув.

— Так, я — полька! І тепер я — полька більш, ніж коли-небудь у життю. І, може, більше, ніж усі ті, кого я знаю. Бо мої товариші віддавали життя за те, щоб трохи уймити болю рідному краєві, я ж віддала життя за те, щоб трохи уймити радості. Радості, побудованій на насильстві, на брутальнім гнеті. Я воліла би бачити мою Польщу радше в терновім вінку, ніж в мундирі поліціянта, з кием насильства в руці. Бо терновий вінок можна скинути в боротьбі, а мундир поліціянта вростає в тіло, в'їдається в душу. Я хочу бачити мою Польщу чистою страдницею, перед якою кожне коліно зігнулося б, схилилася б кожна голова, а не дешевою акторкою, що на сцені вбирається в терновий вінець, а дома б'є патинками по щоках молодшу сестричку. А ви, галицькі мої браття, ви не любите рідного свого краю. Ви опаскудили народні святощі, оплювали народні гімни, унікчемнили народні свята, обернувши їх у szopki[51]. Ви згадуєте ім'я Костюшки, не дорозуміваючися того, що коли б він устав, то перші свої гармати-сармати направив би на вас, щоб вистріляти вас, ворогів внутрішніх, і тоді вже взятися за зовнішніх. Ви зганьбили ім'я поляка перед цілим світом! Поляк — це був синонім борця, синонім революції, бо він не питався, в якім краю стоять барикади, а лиш питався, чи стоять. Бо він устилав трупами Великий Путь Володимирський! Цей поляк — не ваш брат. Ваш брат — вшехполяк[52], цей гнійний боляк на польському організмі, цей смердючий солітер, що висмоктує соки народні, і смілість, і дух протесту, й честь! А я своїм вчинком привертаю честь народові своєму! Я одним своїм вистрілом ударемнюю всю вашу роботу шістьох поколінь, роботу зруйнування народнього духу, роботу розкладу. І по моїм учинку знов у білім вінці стане моя страдниця, знов чистими очима буде сміти дивитися на світ цілий і знов буде сестрою всіх терпящих. Я вирвала її з

табору гнобителів! Я вернула її на правдивий і єдиний її шлях — шлях боротьби з ворогом. Я зміцнила її силами звільненого з-під польського ярма братнього народу! Польське ярмо я, о браття, розбила!.. Нехай ми ліпше носимо кайдани, але аби не кувати їх! І вбивайте, вбивайте мене скоріше, коли ви не згодні зі мною! Повісьте й закопайте чимскорше! Бо інакше я видмом страшним буду стояти перед очима кожного з вас і проклинатиму. За чисту одіж Матері своєї! За украдений терновий вінець! За фабрикацію польського ярма!..

З огляду на те, що серед публіки почалися чути голоси співчуття, предсідатель суду, незважаючи на глупі тисячолітні традиції юриспруденції, звелів попросту фізично затулити рота обжалуваній, а в часописах слідуючого дня було зазначено, що на залі далися чути голоси українських гайдамаків, бо жоден поляк не впав ще так низько, щоб хоч трохи прийняти до серця бред цієї божевільної, котра лише випадково не попала на Кульпарків[53] Зрештою, і попередній її чин був не що як прояв тої ж манії вбивання, вбивання кого-небудь, хто попався; а услужні приятелі сумнівної близькості возвістили те світові як високої вартості політичний крок.

Додаткових питань ставлено не було. Лава присяжних одноголосно відповіла "так", бо хоч і був один голос проти, але йому дали посаду в солодкім магазині Hofflinger'a[54]— і голос голосував за голосами інших голосів.

Цісар приговор затвердив.

[1908]

34

"Половина курника!" — початок дитячої

35

Назви партій реакційно-шовіністинних польських. (Приміт. авт.).

36

Стану власників (пол.).

37

У Познані позбавлений землі поляк Drzymata справив собі віз, мов Діоген бочку, і жив там із сім'єю. З того часу woz Drzymafy став символом. (Приміт. авт.).

38

Західної, польської частини Галичини. (Приміт. авт.).

39

У Кракові на дзвініці одної з найбільших польських святинь (Kosciol' Marjacki) кожну годину з давніх-давен виходить трубач і на чотири сторони світу трубить hejnai". (Приміт. авт.).

40

Ще не загинула Польща (перші слова польського національного гімну). (Приміт. авт.).

41

Голий суп (нім).

42

Одне з передмість Львова. (Приміт. авт.).

43

Всякий виступ українців поляки пояснювали німецькою інтригою, "прусськими марками" (Приміт. авт.).

44

"Wiek Nowy" — тодішня бульварна львівська газетка. (Приміт. авт.).

45

Льос — лотерейний білет. В Австрії дуже поширені були свого часу виграшні лотереї. (Приміт. авт.).

46

Краєві (пол.).

47

Реакційна львівська газета тих часів, щось схоже на російське "Новое время". (Приміт. авт.).

48

Тобто акту Січинського. Пам'ятаю, що пишучи цю річ, я думав при переписуванні набіло дослівно переписати обіг суду над Січинським — для паралелізму. (Приміт. авт.).

49

І коли той негідник, так милостиво прийнятий вічної пам'яті великим покійником (пол.).

50

Вбивця австрійської імператриці. (Приміт. авт.).

51

Старинный вертеп, релігійне представлення; а тепер цим іменем називається кожний балаганно-офіційний урочистий виступ. (Приміт. авт.).

52

Щось подібне до "Союза русского народа". (Приміт. авт.).

53

Заклад для божевільних у Львові. (Приміт. авт.).

54

Модна цукерня львівська. (Приміт. авт.).